

In memoriam Vajda Mihály (1935-2023)

2023 november 23-án elhunyt Vajda Mihály filozófus professzor, aki 2004-től volt tagja a Magyar Daseinanalitikai Egyesületnek (MDE). Egy hónappal halála előtt még részt vett egyesületünk 4. Konferenciáján (Lét és értelem), hozzászólásaival emelte az esemény színvonalát, humorával pedig hangulatát. Korábbi konferenciáinkon rendszeresen előadott, szemináriumainknak meghatározó, tudós résztvevője volt.

Vajda Mihály 1935-ben született Budapesten, gyerekkorának meghatározó élménye volt a Második Világháború, melyet 9-10 évesen a budapesti gettóban véselt át szüleivel együtt. Mind a gettóbeli lét, mind Budapest bombázása folytonos életveszélyt jelentett számára ez idő alatt.

1960-ban fejezte be egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem filozófia-német szakán, majd 1961-től a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének munkatársa lett, 1967-ben védte meg kandidátusi disszertációját. Pályafutását a később Budapesti Iskolaként nevezett Lukács György tanítványok között kezdte, akik szintén neves filozófusok lettek: Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György. 1968-tól az iskola tagjai elkezdtek távolodni mind mesterüktől, Lukácstól, mind az akkori politikai vezetés marxista elveitől. Ennek következtében Vajda Mihály 1973-ban elvesztette akadémiai állását, német nyelvtanításból és fordításból kereste kenyerét. 1977-től Brémában volt vendégprofesszor, 1980-tól többször meghívták New Yorkba is előadni. Az 1989-es magyarországi rendszerváltás után rehabilitálták, 1990-től 2000-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Filozófiai Tanszékének tanszékvezetője volt. 1992-ben védte meg akadémiai doktori értekezését, 2000-ben a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Bizottságának elnökévé választották, 2001-ben az Akadémia levelező, majd 2007-től annak rendes tagja lett. 2005-től 2009-ig a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézetének igazgatója volt.

Kutatásaiban először Edmund Husserl fenomenológiájával és Max Scheler munkásságával foglalkozott, majd a faszizmusról írt könyvet, amely azonban csak angolul jelenhetett meg (*Fascism as a Mass Movement*, 1976), magyarul csak 1995-ben adták ki. Az 1970-es évektől marxizmus-kritikai írásai sem jelenhettek meg magyarul, olasz nyelven jelent meg a *Marxon túli társadalmi rendszerek* (*Sistemi sociali oltre Marx*, 1980) és angolul a *The State and Socialism* (1981). 1989-ben már megjelenhetett magyarul az *Orosz szocializmus Közép-Európában*, melyet németre is lefordítottak (*Russischer Sozialismus in Mitteleuropa*, 1991).

Kiábrándulva a marxizmusból Vajda Mihály Martin Heideggerre talált rá. 1989-ben egy munkacsoportot szervezett, akik először csak szemináriumokat tartottak Martin Heideggerről, majd elhatározták, hogy lefordítják főművét, a *Lét és időt* magyarra. (Addig csak szekunder irodalom jelent meg magyarul Heideggerről, köztük az MDE tiszteletbeli elnökének, Fehér M. Istvánnak 1984-ben megjelent *Martin Heidegger* című monográfiája.) A *Lét és idő* először 1989-ben jelent meg magyarul, Fehér M. István Előszavával, azóta még két kiadást ért meg magyar nyelven (2004, 2019). Ezt követően kezdett el foglalkozni a posztmodernitással, több tanulmányt írt erről a témáról, majd 1993-ban megjelentette *A posztmodern Heidegger* című tanulmánykötetét. Ebben a kötetben a kései Heidegger művek posztmodern szemlélete mellett érvel. Egy rövid idézettel szeretném demonstrálni gondolatait,

melyek véleményem szerint ma is aktuálisak: a posztmodern „szemben a romantikával nem antimodern... Nem a modern tagadása. Nem észellenes, csupán az ész (a diszkurzív logika) univerzális igényét nem ismeri el jogosultnak. Pluralista világszemlélet. (...) Ennek megfelelően nem hisz az egységes és univerzális világtörténelemben ... amely a megváltás, a nagy kibékülés felé haladna; úgy véli, különféle, s előre meg nem írt történetek vannak ... egymás mellett. (...) Csak polifón béke lehetséges. Az egység hazugság és terror.” (Vajda 1993. 189). Azt gondolom, hogy valódi történelmi tapasztalat van ezen szavak mögött és megszenvedett szubjektív igazság. De ha valóban önreflektívek vagyunk, akkor tudnunk kell, hogy „Igazságra törekvésünknek” ezen tapasztalatok birtokában „már nem szabad az ember szabadságát korlátoznia. *A mások szabadságán nem szabad többé igazságunknak csorbát ejtenie.*” (Vajda 1993. 190). Ahogyan Heidegger mondja, szabadságunk mindig „korlátozott szabadság”. Ebben a részben idézi Heidegger *Levél a „humanizmusról”* (1946/1978) című tanulmányának híres passzusát, melyből eredeztetni mondandóját: „Az ember nem a létezők ura. Az ember a lét pásztora.” Különösen aktuális ez a gondolat a természet jelenlegi pusztulása idején. A modernitásban az ember még azt gondolta, hogy képes függetleníteni magát a természettől. Heideggernek idézett írása ezt is megkérdőjelezi: a „lét” egy magasabb egység, amely a „létfeledés” időszakában elveszett az emberek gondolkodásából. Ma már az *emberiség* „létére megy ki a játék”. „A lét a tét.” (Heidegger, 1927/2004). A posztmodernitásban egy józan önkorlátozásra, Vajda szerint „szerénységre” (1993) lenne szükség egyéni és össz-társadalmi szinten egyaránt. Azaz az emberiségnek nem elsősorban a külső természetén („Physis”), hanem önmaga természetén kellene megtanulnia uralkodni, mert ő is a természet része. Azóta persze túl vagyunk már a posztposztmodernen is, és a Vajda által több mint 30 éve leírt gondolatok egyre aktuálisabbá válnak. Hiszen akkor még nem látszott ennyire előrehaladottnak a természet lerombolása. Heidegger pedig már 1946-ban ráért a jövőre! Ezért is tér ki egy másik írásában Vajda az emberi önismeret szükségességére. Idősebb kori összegyűjtött műveinek címe *A személyes emlékezet filozófiája* ((2016). Ezekben az esszéiben azonosul Nietzsche (1886 id. Vajda 1993) gondolataival, miszerint: „Fokozatosan kiderült számomra, hogy eddig minden nagy filozófia; nem más, mint szerzőjének önismerete és egy fajta akaratlan és észrevétlen mémoires.” Azaz Szókratészhez hasonlóan az embernek ki kell állnia saját tapasztalatai által megérlelődött igazságai mellett, akkor is, ha ez a korszellemnek vagy a hatalomnak, illetve a rövidtávú hasznosság elvének ellent mond. A „Gnóthi seauton!” delphoi felszólítása pont erre irányul, az embernek meg kellene ismernie önmaga természetét ahhoz, hogy megtalálja helyét a Természetben. Bár csak könyvekből olvasott a daseinanalízisről, csatlakozása egyesületünkhöz a személyes szimpátián és a benne lévő kíváncsiságon túl, az önismeret iránti érdeklődéséből következett. Sajnos csak egy tanulmánya jelent meg a Daseinsanalyse évkönyvben 2009-ben *Die berechtigte Ausnahme* (A jogos kivétel) (Vajda 2009) címmel.

Hogy mint embert is bemutassam Vajda Mihályt, térek ki néhány epizódra az életéből. Mindenki a becenevén Misunak szólította, nála jóval fiatalabbak is. Tudta, hogy egy ember tekintélye nem ezen múlik, meg egyébként is, nem érdekelte a tekintély. Legtöbbször önironikusan megkérdőjelezte saját kijelentéseit is,

mondván, ő nem igazán ért ehhez. Öniróniája mindig nagyon jó humorral párosult, ezért is írtam bevezetőmben, hogy részvételével konferenciánk színvonala mellett, azok hangulatát is emelte. Mindig kész volt a polémiára, ha nem értett egyet valakivel, vagy vele nem értettek egyet, de mindig odafigyelt a mások mondandójára. Soha nem sértődött meg azon, ha nem sikerült konszenzusra jutnia valakivel. Viszont az elvei mellett határozottan kiállt. Erre jó példa, hogy amikor Vlagyimir Putyin 2017-ben (már a Krím elfoglalása után) Magyarországra látogatott és Vajda korábbi egyeteme (Debrecen), ahol professzor emeritusi kinevezését kapta, díszpolgári egyetemi címet szavazott meg Putyinnak, akkor ő visszaküldte saját kinevezését az egyetem rektorának.

A 2022-es konferenciánkon, melynek címe *Álom és egzisztencia* volt, több saját álmáról is beszámolt, ezek közül választottam egyet: „Temetésem volt, hozták a koporsómat. Fogadtam a vendégeket, mondtam nekik, hogy örülök, hogy ennyien eljöttek a temetéseemre, de ... de mit fogtok rólam mondani?” Azt gondolom, hogy mindannyiunk kíváncsiságát jelenítette meg álma elmondásával, a heideggeri halál-felé-tartó-lét egzisztenciálójának demonstrálásával. Meggyőződésem, hogy életművével hosszú időre beírta magát emlékezetünkbe. Hiánya mindvégig kísérni fogja szemináriumainkat, konferenciáinkat, de hiányával is jelen lesz szellemisége, emberi példája. Kedves Misu! Hát én most ennyit tudtam mondani Rólad.

Irodalom:

Heidegger, Martin 2004. *Lét és idő*. Osiris, Budapest.

Heidegger, Martin 1978. *Brief über den „Humanismus“*. In: Wegmarken, Klostermann, Frankfurt, 311-360.

Vajda Mihály 1993. *A posztmodern Heidegger*. T-Twins és Századvég, Budapest.

Vajda Mihály 2009. Die berechtigte Ausnahme. *Daseinsanalyse*, 18-25.

Vajda Mihály 2016. Filozófia és önismeret. In (uő.) *A személyes emlékezet filozófiája*. Líceum - Kalligram, Budapest, Pozsony, 675-683.

Másodközlés: eredeti megjelenés angol nyelven: In memoriam Mihály Vajda. *Daseinsanalyse* 40 (2024) 155-158. a főszerkesztő engedélyével.

Krékits József
krekitsj@gmail.com